

meddig tartott ez. Amikor félig ájultan felszínre dobta egy hullám, akkor eljutott füléhez az udvar zengő, kaján hahotája. Láta a kezeket, amint fedetlen, kopasz fejét megcélozzák.

Mindent megértett. Anélkül, hogy végig kellett volna gondolnia. A magasból alázuhant, és fekszik mozdulatlanul a megalázottságban. Időtlen idők óta fekszik, csak eddig nem tudta. A magasság volt az álom, a múltó pillanat játéka. Nem mert körül nézni. Az uborkafejű nincs: ő maga az. Mindent, mindent megértett, ahogy megérteni nem volna szabad. Nyomorult, visszataszító lett, mint amilyen mindig is volt. Könnyek patakozottak az arcán. Nem érezte. Nem sírt, csak a könnye folyt, ahogy a halottnak nő a körme, a haja.

Váratlanul érte és alattomosan. Ahogy a sors szokott lecsapni. Egy ököl telibe találta, és ő elterült, mint akit letaglóztak. A hitetlenkedés, a nyomorúság dunyháit rakták rá. Kettőt, hármat, egy tucatot, s alattuk ő egyre kisebb lett, laposabb, s hallotta távolról, amint kiszámolják. Egyre számolják, mintha a számolás ostorával űznék mind messzebb a szorító, vérpezsdítő, szívét pirosan megdobogtató világtól. Gondolatai meg különváltak satnya testétől, acélabroncsukkal körülfonták időtlen bizonyoságként, hogy magukba zárják: otthona, ágya, koporsója lettek.

S mindez épp akkor történt, amikor végre megköstolta a vérpezsdítő, szívet, lelket tágitó, győztes erősök boldogságát.

Sallay Kornélia

INGEBORG BACHMANN ÉLETE ÉS HALÁLA

Ingeborg Bachmann osztrák íróő 1973. szeptember 26-án római lakásában égési sérüléseket szenvedett; október 17-én a kórházban meghalt. Égő cigarettával kezében elaludt az ágyban, és műanyag hálóinge meggyulladt. Altatók, nyugtatók okozta mély alvásban fordulhat csak elő, hogy valaki ilyenkor ne ébredjen föl azonnal. Az íróő rendszeresen és egyre nagyobb mértékben élt e szerekekkel. Talán végül örökre el akart aludni? Negyvenhét éves volt.

Őnéletrajzában írja huszonhat évesen: „*Fiatal éveimet Karintiában töltöttem, délen, a határon egy völgyben, melynek két neve van: német és szlovén. A háznak pedig, amelyben őseim, osztrákok és windischek, nemzedékek óta laktak, még ma is idegen csengésű a neve. Így a határ mentén [...] két-három ország jó és rossz kísértethistóriáiban is otthon voltam, mert a hegyeken túl egy órányira már Itália terült el.*

Azt hiszem, a szűk völgy és a határ közelsége váltotta ki belőlem az elvágódást. Amint vége lett a háborúnak, elutaztam, és tele türelmellenséggel és várakozással az addig elérhetetlennek tűnő Bécsbe jöttem [...] és ha később eljutottam Párizsba, Londonba, Németországba és Itáliába, ez keveset jelentett, mert emlékezetemben mindig a völgyből Bécsbe vezető út maradt a leghosszabb.”

Ösei, Bajorországból menekült protestáns parasztok, a Gail folyó völgyében meghúzódó Hermagor községben éltek. A család történetét apja, Matthias Bachmann, aki maga is a Gail völgyében született, a náci időkben kikutatta származása igazolására. Ingeborg azonban már Klagenfurtban született, a szűk völgy neki inkább csak metaforául szolgált. Hogy szülővárosát miért érezte szűknek, azt egy novellában írja meg, visszapillantva már nem is Bécsből, hanem a felnőttkorból: „...Ebbe a városba ritkán költöztek másik városból, kevés csábító dolog akadt itt; a falvakból jöttek inkább, amikor ott az udvar már túl kicsi lett, és a város szélén kerestek helyet, ahol a legolcsóbb volt. [...] Az Átjáró utcai bérházban a gyerekeknek le kellett vetniük cipőjüket, csak harisnyában játszhattak, mert a háziúr fölött laktak. Csak suttogni volt szabad, és egész életükben nem szoktak le a suttogásról. Az iskolában a tanító azt mondta: addig kellene ütni benneteket, amíg ki nem nyitjátok a szátokat. Ütni [...] A két szidás között: hogy túl hangosak és túl halkak, a gyerekek berendezkedtek a hallgatásra. [...] már nem az olvasókönyvet betűzték, újságot olvastak, ahonnan kéjgyilkos ugrott elő [...] és zajt ütött az orgonabokrok közt, az előkertek mentén, amikor ők a hűtanóráról hazamentek. [...] Nincs pénz a házban, egy fillér sem esik a malacperselybe. A gyerekek előtt csak utalásokkal beszélnek. Ők nem tudják felfogni, az ország azon a ponton van, hogy eladja magát egével együtt [...] A gyerekek hallgatnak az asztalnál, sokáig rágódnak egy falaton, miközben a rádióban vihar dül, és a hírbemondó hangja, mint a gömbvillám, körüljár a konyhában, és a szétfőtt krumpli fölött a fedő felemelkedik. [...] A villany kialszik. Az utcákon oszlopban menetelnek. A zászlók összecsapnak a fejük fölött. [...] A gyerekek ismét elcsodálkoznak: a karácsonyfák valóban az égből esnek. Tüzesen. És váratlan ajándék: több szabadidő a gyerekeknek. Légitűrádó alatt füzeteket a padon hagyhatják, és lemehetnek az óvóhelyre. [...] Később a sebesülteknek adhatják a kapott édességet, vagy zoknit köthetnek a katonáknak. [...] Nincs többé világosság a házban. Sem üveg az ablakon. Sem ajtó a sarokvason. Senki nem mozdul, senki nem kel föl. Szent György is csak áll az Új téren, áll a dárdával, és nem szúrja le a sárkányt. Nem messze áll a császármő, és nem tiltakozik. – Ó, város! Város! Fagyalváros, amelyből lógnak a gyökerek. Nincs fény, nincs kenyér a házban. A gyerekeknek azt mondják: csend! Mindenekelőtt legyenek csendben. A körutakon, a falak között – de hány fal maradt meg? A madár, a csodálatos, él-e még? Hét éve, hogy elszállt. Hét év telt el. Én falum, te nem is falu, a felhők felett, a karszt alatt, éjszaka, napközben, én városom és én folyóm. Én a te hullámod, te az én temetőm.”

Ez a novella (címe: IFJÚKOR EGY OSZTRÁK KISVÁROSBAN) a búcsú, az elválás kényszerét, sorsszerűségét érezteti: muszáj volt mindennek így történnie? A hét évet az Anschluss és a háború vége között, a fasizmust, a háború horzalmait nem lehet feledni. Egy interjúban (1971-ben) megkérdezték Ingeborg Bachmanntól: Mi a magyarázata, hogy neki egyetlen alaptémája van: az élet mint szörnyű gyöttrődés, ami elől egy menekvés van, a halál?

Csodálkozva néz a kérdezőre: „Kétséges ez önnek? Hogy ebben a meglehetősen civil világban az egymást látszólag jól elviselő emberek között rejtett és állandó hadiállapot van? Vannak pillanatok, amikor ez mindenkinek világos, majd vannak hosszú szakaszok, amikor viszonylag nyugodtan élünk tovább, apró sebeikkel, amikkel egész jól lehet élni...”

Rajta azonban a szerelem, a kielégítetlen szeretetvágy halálos sebeket ütött. MALINA című regényébe elsüllyesztett élményeket épített be, melyeket letokolt tüskékként hordott magában egész életén át. 1944–45-ben élte át első heves szerelmét, melyből levelek születtek; ezekben az imádott férfi idegen és lelki rokon egyszerre, aki földöntúli boldogságot ad; ő maga, a nő, önkéntes szolgálója a férfinak. A nagyapai házból írja e kislányos elragadtatásait, miközben a szlovén partizánok megszállják Klagenfurtot. 1945 őszén, mint innsbrucki egyetemista, depresszióján túljutva, már szem-

benéz önmagával, és csak arra vágyik, hogy elmélyedjen tanulmányában és művelje magát.

Bécsben jelentek meg első versei. Ide gondolatban mindig visszatért, leg több írásának színhelyeül választotta, mert itt ismerte ki magát. „Az író igazi tőkéje: fiatalságának éve. [...] Az első találkozás az emberekkel, a világgal. Ami később jön, és amit sokkal érdekesebbnek tart, különös módon szinte semmi többletet nem ad; egy idegen országban, mint Itália, ahol immár hosszabb ideje élek, mint Bécsben, nem vagyok képes minden részletet észrevenni. Sosem tudnék itáliai viszonyokról írni.

– Ön erősen kötődik Ausztriához egyfajta gyűlölködő szerelemmel, ha a bécsi társadalomról szóló írásaira gondolok – mondja a riporter.

– Ezt a kötődést nem én kerestem. Egyszerűen onnan származom. [...]

– És szerete a kétségbeesés?

– Kezdetben így volt, de ez a kétségbeesés nagyon lehiggadt. [...] Ön gyűlölködő szeretetre gondol, mivel témáim anyaga véletlenül osztrák. Minden országot lehet célzottan vizsgálni, de Ausztria [...] annyiban különbözik a többi kis országtól, hogy birodalom volt, és lehet tanulni egyet s mást a történelméből. És annyiban is, hogy a téllenség, amire ott kényszerülnek, nagyon élesíti a rálátást a nagy világhelyzetekre és a mai birodalmakra. Aki egyszer lecsúszott, tudja, mi az, és ez az érzés [...] melankóliához, pesszimizmushoz és fatalista magatartáshoz vezet. És éles, néha gonosz látásmódhoz. De szeretném látni a ma oly kevésé fatalista amerikaiakat, milyenek lennének, ha csak Washington és környéke maradna meg nekik. Az ilyen helyzet szükségszerűen fatalistává teszi az embereket, és nem azért, mert gyászolják a veszteséget. Ausztriában már senki sem gyászol semmit.

– Ön azt írja: »Én ezzel a várossal, amely kilépett a történelemből [...] kibékültem.«

– A legtöbb író aktív, a világtörténelemben részt vevő országban él. Ausztria kilépése a világtörténelemből számomra először hátrány volt, kárvallottnak éreztem magam, mint egy kisenmizett vidéki, akinek már nincs tenni- vagy elhatározónivalója. Ma már előnyt is látom: ebből a kis országból sokkal pontosabban lehet látni a jelenségeket, mint nagy, elvakult országokból. És ami elgondolkoztató: nálunk minden jelentős művészeti alkotás a bukás alatt vagy után jött létre. Amint a hatalomnak vége lett, igen merész és új dolgokat gondoltak és írtak Bécsben, ezek hatottak, és részt vettek a világ megváltoztatásában.”

Ingeborg Bachmann Musilra, Freudra és Wittgensteinra gondolt. Különösen az utóbbira. A riporter kérdésére: kinél tanult?, ezt válaszolja: „A Bécsi Iskola néhány öregjétől, a bécsi neopozitivistáktól tanultam valamit. Ez az a régen föloszlott kör, amelyben Wittgenstein olyan nagy szerepet játszott, anélkül hogy jelen lett volna, és amelyhez Moritz Schlick, Carnap és mások tartoztak, akik később Amerikában és Angliában működtek tovább.”

1950-ben védi meg disszertációját MARTIN HEIDEGGER EGZISZTENCIAFILOZÓFIÁJÁNAK KRITIKÁJA címmel. Támadja Heideggert, mégpedig Wittgenstein tézisei alapján. Később ezt így eleveníti fel. „Majdnem húsz éve [...] akkor nem akart hinni nekem senki. A nációk természetesen elégették az egész irodalmat [a Bécsi Iskoláét], és egy könyvtáros vitt le Nemzeti Könyvtárunk pincéjébe [...], magam kutattam ki és találtam meg ezt a könyvet [Wittgensteinét], persze nem én fedeztem föl, Angliában már régóta ismerték [1921-ben jelent meg], de nekem egészen új volt. [...] Közvetlen hatása írásaimra? [...] Amit valóban tanultam tőle [...] a nagyon pontos gondolkodás és a tiszta kifejezés. Wittgensteinnek egy igen szép mondata: »amiről nem beszélhetünk, arról hallgatni kell« [...] végtelenül fontos volt nekem [...] Bécsben mindig éles harcot vívtak a metafizika ellen: le a német metafizikával, az a mi szerencsétlenségünk! [...] Akkor, huszonkét éves fejjel, azt hittem, ezt az embert [Heideggert] ledöntöttem [...] disszertációm nem éli túl. Különben azon kevesek közé tartozik, akik ismerték disszertáció-

mat. És mielőtt még ismerte volna, az a furcsa kívánsága volt, hogy 60. születésnapjára kiadójának emlékkönyvébe írjunk egy-egy verset, Paul Celan és én. Mindketten megtagadtuk. Mert ismertem rektori beszédét [1933-ban lett rektor Freiburgban], és ha ez a beszéd nem volna is, még mindig lenne más: a visszacsábítás a német irracionális gondolkodáshoz.”

Ingeborg Bachmann számára Wittgenstein filozófiája tette világossá, amit már húszéves korában is érzett, hogy a verssel a kimondhatatlant kell megközelítenie. „Az író feladata nem más, mint az embereket elvinni odáig, hogy átéljék, amit az író élt át a kimondhatatlan határán.” Ehhez új nyelv kell. Nem új szavak, hanem új képek. „Új nyelvnek új módon kell működnie, és ez csak úgy lehetséges, ha új szellem hatja át. [...] Készítés kell a gondolkodásra, irányt kell venni. Ha megvan az irány, az nem tűr többé vélellem szavakat. Ahol megvan az irány, ott biztosabbak lehetünk a költői jelenség autenticitásában, mint ha a mű kvalitását vizsgáljuk. Középszerű ember is írhat jó verset, novellát, és a minőségről lehet vitatkozni. Csak az irányvétel, az alapp probléma bírhat rá minket, hogy egy költőt kikerülhetetlennek ítéljünk. És csak mert iránya van, mert pályán megy, számára az egyetlen lehetségesen, kétségbeesve, a nyomástól, a kényszertől, csak ezért létezik ő, a költő, valóban. A gondolkodás tapad a korhoz, és el is vész a korról; a képek időtlenné válnak. De újaknak kell lenniük, hogy [...] hatni tudjanak. Nem támaszkodhatunk mások nagy gondolataira, habár voltak nagy szellemek, akik korukon túl hatottak. [...] A művészet technikája, eszközei keltik azt a benyomást, hogy a művészet előrehalad. Ami azonban csakugyan változást hozhat, az [...] a művekből eredő hatás, amely új meglátásokra, új érzésekre, új tudatra vezet. Nem lehet egy verssel megváltoztatni a világot, de hatni mégis lehet valahogyan, és ezt a hatást éppen a legnagyobb, az új, fájó élményekből eredő komolysággal lehet elérni.”

Ingeborg Bachmann lírája 1950-től kezd kiteljesedni. Párizsi és londoni utazása kitérít a látókörét. Rokon felfogású írókkal találkozik, köztük a zsidó származású Paul Celannal, és az ő egyéni szenvedéseiből ismeri meg közelebbről a fasizmus borzalmait (zsidó iskolatársai nem voltak). Ez az élmény összetalálkozott saját gyermekkori háborús élményeivel, ez adta verseinek témáját, a gyász szomorúságát, a lelki gyöttrődést, amit németként érzett, és azonosulását az üldözöttekkel. 1953-ban otthagyta Bécsset, vállalva a német anyanyelvű önkéntes száműzöttné azt az állapotát, amelyről SZÁM-ÜZETÉS című szép versét írta.

Kislánykorában operát akart komponálni, és mivel nem volt, aki librettót írjon neki, maga írta meg, és maradt végül az írásnál. Hans Werner Henze zeneszerző meghívta magához Olaszországba. „Mesebeli hercegével” három évig élt „polgári háztartásban”, az adódó gondok sem rontották meg testvéri együttélésük napjait. Versei visszafogottabbak lettek, kevésbé politikusak, életvidámabbak, de az emberi lét tragikumát ott kísért bennük továbbra is. Második kötetének címadó verse, az ANRUFUNG DES GROSSEN BÄREN (FOHÁSZ A NAGYMEDVÉHEZ) egyenesen világvége-hangulatot áraszt: bár az Isten nem törődik vele, hogy mi folyik a földön, azért áldozunk neki, hogy a veszélyes Nagymedvét láncon tartsa.

Wittgenstein filozófiájának élménye sűrű át a sorokon. Akárcsak hangjátékában, a DER GUTE GOTT VON MANHATTAN-ben (A MANHATTANI JÓISTEN), ahol a Jóisten nem jó, hanem a törvény maga, a világ kegyetlen rendje; megszemélyesíti mindazt az erőt, hatalmat, ami Jennifert, a szenvedélyesen szerető lányt pusztulásba viszi, de férfipartnerét nem. Hogy miért nem, ennek magyarázata a nő és a férfi szerelme közötti különbségben rejlik: a nő a szerelemben rabszolgája lesz a férfinak, feladja személyiségét, a megsemmisülését. A férfi célratörő, birtokolni vágyó, brutális marad a szerelemben is, ez menti meg az életnek. Jennifer meghal. Jan hazamegy és él. Jennifer halála nem-

csak a nő áldozat mivoltát tanúsítja, hanem a férfiak által vezetett polgári rend, a szeretet nélküli társadalom hatalmát is a szeretet fölött.

Mintha saját történetét jósolná meg ebben a drámai hangjátékban. Regényben másvalaki meg is írta a történetet – abban az „*őszinte*” könyvében, amit csupán „*privát*” használatra szánt barátainak, hozzátartozóinak, hogy – amint írja – ha majd elvesztették őt, maradjon meg nekik életéről, kedélyállapotáról néhány vonás. Max Frisch ez az író, a híres svájci, akibe Ingeborg Bachmann első látásra beleszeretett.

1957-ben látta meg először a müncheni borospincében, ahol Frisch előadást tartott. Nem ment oda hozzá, túl sokan vették körül. Az író később a hamburgi rádióban lejátszatta magának A MANHATTANI JÓISTEN-t. A mű keltette mély benyomás hatására levelet írt Bachmann-nak: „...fontos, hogy a másik oldal, az asszony is bemutatkozzék, [...] hogy a férfit és önmagát is bemutassa.” Ez a kijelentés egy neves férfi kollégától különös elismerést jelentett Ingeborg Bachmann-nak, és talán többet is kiolvasott a levélből, mint szakmai elismerést, mindenestre azt válaszolta, hogy Zürichben átutazóban „*van öt napja*”, amivel Max Frisch egészen „*elképesztette*”. Vajon mit akart ezzel mondani? – kérdezte magától őszinte könyvében az író. A találkozás egyeztetési nehézségek miatt nem jött létre, az író Párizsban kereste fel Max Frischet, aki színdarabja, a BIEDERMANN ÉS A GYÚJTOGATÓK bemutatójára utazott oda. Az előadás előtt a Châtelet kávéházban találkoztak, megittak egy pernod-t, és Max Frisch, elragadtatva a színházi páholyhoz öltözött írónőtől, azt találta mondani: „ – Nem kell megnéznie a darabot. – Ő nem akarta meghallani, táskájával bibelődött zavartan, mert valamit nem talált. [...] Miért mondtam ezt? A színészek vártak, első premierem volt Párizsban, jónak találtam az előadást, darabomat sem rossznak, de amint alkalom adódott, másodszor is azt mondtam: – Ingeborg Bachmann, ezt a darabot igazán nem kell megnéznie. – És színház helyett, először életünkben, vacsorázni mentünk.”

Max Frisch a könyvében – címe: MONTAUK – mindössze néhány oldalon ír egyes szám első személyben kettejük kapcsolatáról. A többin egy fiatal amerikai asszonnal töltött napjait festi le, mintegy kontrasztként. Ingeborg Bachmann halála után kezdi írni a naplószerű könyvet, beleszöve, csupa nagybetűvel, Bachmann mondatait, melyek visszajárnak emlékezetébe. Többször szakítottak „végleg”, mire a tényleges válás bekövetkezett. 1957-től 1963-ig tartott ez a szerelem, amelyből Ingeborg Bachmann nem gyógyult ki soha.

„Évekkel ezelőtt (1958-ban) hajnali szürkületben megyek a tengerparti sétányon, míg ő alszik – írja Frisch a könyvben. – Sürgős, tehát sietek. [...] Egyszerre a ház elé érek, a mólón helyezkedem el, időnként felpillantok a házra. Mit reméltem? Hogy vár engem? [...] Elmenni tőle, vagy menni hozzá? Vele lenni annyi, hogy csak ő van. Vele lenni annyi, hogy az örület kezdődik. Ezt már tudtam. [...] Két hónapja, éppen ebben a hajnali szürkületben: Párizs [...] az első csókok egy nyilvános padon [...] Újra Zürichbe [...] Ő zavartan a pályaudvaron, csomagja, ernyője, táskája. Egy hét Zürichben szerelmespárként, és józan megfontolásból az első búcsú. Valóban hajmeresztő. Négy hétnél tovább nem lehet élni józan megfontolásból. Utazom utána Nápolyba. A pályaudvaron vár. Hét hónapig élünk együtt, aztán megbetegszem (hepatitis) [...] Negyvennyolc éves vagyok, még sosem feküdtem kórházban. Élvezem a betegszállítást és a kiszolgálást, minden fehér, de aztán a félelem, hogy elvesztem az eszméletem [...] Éjszaka egy mondat, amit mondanom kell neki, a mondat [...] Reggel az infúzió a jobb karomba, három vagy négy óra hosszat [...] ismétlgetem a mondatot negyedóránként [...] anélkül hogy mindig érteném a jelentését, főleg a főorvosi vizit után [...] Infúzió után fáradt az ember, de nemcsak ez, látászavarok is. Le kell írnom a mondatot, mielőtt álomba zuhanok. Estefelé frissebb vagyok, olvasom a mon-

datot, ami nincs [...] Megjytedek. Ő meglátogat, és én nem vagyok képes mondani semmit. Nem veszem észre, hogy új ruhában van, nyári ruhában. Csalódott; egész nap szaladgált Zürichben, hogy engem meglepjen az új ruhájában [...] virágot vett nekem, szarkalábot, mert azt szeretem [...] Semmit nem érzek. Elküldöm. Sárgább vagyok, mint egy valódi kínai; beszerzek két Volkswagent, egyet neki, egyet magamnak, ha kikerülök a kórházból. Szerencsére van itt valaki átutazóban, aki elviszi Rómába. Nem akar ki: Hans Magnus. – Elküldtem őt, és röviddel utána meggyógyultam. Amint négy-öt óra hosszat képes vagyok járni, tudom, hogy nem élhetek nélküle. Roma non risponde, ezt nem értem, hogy egész éjszaka nem érhetem el, és nappal sem. Mindenféle okot végiggondolok, és mindegyik egyformán mindegy nekem. Ami kikészít, ez a csengetés: Roma non risponde... Nem kapta meg a levelem? Már nem vagyok sárga; nekem ő kell. Roma non risponde. Végre hallom a hangját; néhány nap múlva találkozunk az olasz–svájci határon, és robogunk két VW-ben Zürichbe. Elmondja, mi volt Rómában, Zürichben két lakásban próbálunk lakni; ő abban a házban, ahol Gottfried Keller lakott mint állami főjegyző, tölgyfa ajtók, sárgaréz veretek. Miben bízhatom én? – 1959 ősze, Siena, állok a posta előtt, mint egy fölébredt álmokóros [...] a levelet föladom expressz, vastag levél. Házasságot javaslok neki. Igen. Válaszát nem tudom. Nem [...] Ezen az őszön nem szabad innom, még kávét sem; ilyen józám állapotban képzelem el házasságunkat [...] Firenzében megyek a postára. Felhívjam? Levelem, melyet betéve tudok még e pillanatban, megérkezett, ezt először Zürichben hallom tőle, mikor viszontlátjuk egymást. Előző polgári házasságom és a késő válás után mit értek én házasságon? Elkísérem Frankfurtba [...] Következő alkalommal egyedül akar menni [...] Később együtt utazunk Rómába, via Giulia 102, ahol zaj van [...] Házasságunk hírére lelkesednek az újságok, esküvőnk egy kis olasz kápolnában zajlott volna le, amit én sosem láttam [...] egy pár vagyunk [...] ezt nem lehet titokban tartani. Mikor Nápolyban meglátogattam, nem mutatta meg a házat, sem az utcát, ahol lakott; ezt megértem, visszariad attól, hogy akik hozzá közel állnak, ismerjék egymást. Nem akarja, hogy a »Gruppe '47« ülésén megjelenjek, ez az ő területe. [...] Mitől fél? Egyszer Klagenfurtba utaztunk. Megmutatja nekem a kutat a sárkánnyal, ami az ő írásából lett ismert; én vagyok az első férfi, akinek megmutatja, mondja, és bemutat a családjának. Aztán Rómában megint elválasztja a múltat és a jelent. Hirtelen megáll, mint akinek téglá esett a fejére, és kezét magas homloka elé tartja: »Kérlek, nem, ne menjünk ezen az utcán át.« Nem kérdezek semmit [...] gyakran hetekig távol van, én várom őt, az ő Rómájában [...] Szabadsága a hőnevéhez tartozik. Részemről a féltékenység a fizetség érte; meg is fizetem jól. De ha itt van, itt van egészen. Vagy csalódom? [...] Mért gyötrődöm? Egyszer olyat tettem, amit nem szabad: elolvastam leveleket, amelyek nem nekem szóltak, egy férfi leveleit. A házasságot fontolgatták. Szégyeltem magam, és hallgatok. Ő nem hazudik, mikor kérdem. Azt írja: »Ha köztünk valami megváltozik, szólok neked.« Megint csak azt gondolom, nem bírom ki nélküle. Elhajtok északra, de most egyhuzamban. Tíz óra Comóig, a Szent Gotthárd-hágó, röviddel utána sűrű köd. Később esik [...] a jobb reflektorom kialszik, nem állok meg [...] Szakad az eső [...] Egyedül hajtok az úton [...] hirtelen észreveszem, hogy a fehér kilométerkő nem jobbról, hanem balról áll, megállok. Nem szállok ki, hogy megnézzem, hogyan áll a kocsi a szakadék fölött, rükkvercbe kapcsolok, megyek tovább [...] Éjfél elmúlt [...] Három óra felé érek haza, Ueticon am See. Semmi nem történt, egyáltalán semmi. Rómától jövök, ez az egész. Itt vagyok. Mért nem hívtam föl legalább, nem tudom. Nem gondoltam rá, csak arra, hogy itt van. Ez tizenhárom éve történt. Ingeborg halott. Utoljára 1963-ban beszélünk egymással egy római kávéházban; hallom, hogy ő abban a lakásban, a Haus zum Langenbaum-ban egy bezárt fiókban megtalálta a naplómát, elolvasta és elégette. Végül is nem álltunk helyt, egyikünk sem.”

Eddig tart az egyes szám első személyben írt néhány oldal Max Frisch őszinte könyvében. Kórházi találkozásukra már úgy emlékszik vissza, mintha nem is önmagát lát-

ná, csak egy idegen férfit: „Néhány év múlva látom, de nem ismerem meg magam: az asszony a zürichi Birner Benner Klinikán fekszik. Itt látogatja meg a férfi. Mikor belép a szobába, az asszony rémülten hallgat. Ő nem ül le az ágy szélére, hanem áll. Két vagy három óra múlva a repülőtéren kell lennie [...] Amerikába utazik, nélküle. Ezt megírta neki. Azért jött, hogy elbűcsúzzon, öt év után. A hír, hogy kórházban fekszik, Rómában érte, és nagyon megijesztette, de nem változtatta meg terveit. Az asszony reméli, hogy Amerikában még jobb belátásra tér, és odahívja. Ez lenne gyógyulás számára. Így ő, a férfi lesz az oka, hogy beteg marad. [...] – És te – mondta az asszony fél évvel később Rómában – elrepültél Amerikába, és nem hívtál.”

De Ingeborg Bachmann mást is mondott utolsó találkozásukkor, mikor kiderült, hogy elégette Max Frisch elzárt naplóját. Ezt kiáltotta: „Nem irodalmi anyagként éltem veled, megtiltom, hogy rólam írj!”

Hogy mit írt Max Frisch a naplójában, ami Ingeborg Bachmannból ilyen gyűlöletet váltott ki, nem tudjuk. De következtethetünk rá 1964-ben írt regényéből (MEIN NAME SEI GANTENBEIN – GANTENBEIN LEGYEN A NEVEM). Ebben az egyes szám első személyben beszélő író vaknak tetteti magát (ezt a látó vakot nevezi Gantenbeinnak), így reméli megtartani önálló életet élő, neves színésznő felesége szerelmét, akinek mindent elnéz, akit kiszolgál. Gondolatban végigjártassa a különböző lehetséges életmódokat, magára próbálva őket, mint ruhákat, s belátja, hogy egyik sem mentheti meg szerelmüket. Végül kiesik a vak szerepéből. És már hiába kér bocsánatot azért, hogy látott egypár dolgot, az asszony – kezében cigaretta – kitör: „Sosem szeretted, most látom, tudom, és azt akarom, hogy menj el, menj!” A férfi még elnézi a folyóparton, hogyan fognak ki egy hullát nagy ügyel-bajjal a sodrásból, aztán a verőfényes szeptemberi napon leül egy vendéglő teraszán, és a szépen terített asztal mellett megtapintva a borosüveget, hogy eléggé behűtötték-e, megállapítja: jó élni.

Ezzel szemben szakításuk után Ingeborg Bachmann versei valósággal zokognak. Az utolsó háromban már végleg lemond a boldogságról. A VALAMI VESZTESÉG zárómondata – „Nem téged – a világot vesztettem el” – úgy zuhan le a vers végén, mint vasredőny egy tönkrement, felszámolt üzlet bejáratán. Az ENIGMA című, Hans Werner Henzének ajánlott vers már kezdősoraival lemondást hirdet: „Nem lesz semmi, / Tavasz sem lesz többé.” Az utolsó vers, a CSAK SEMMI NYALÁNKSÁG (KEINE DELIKATESSEN) utolsó sora olyan végleges lezárás, ami után már nem írhat több verset valóban.

Gondolatvilágát már csak régi rögeszméje köti le: a nő kiszolgáltatottsága a férfinak a két nem harcában, ami maga az egyének közti fasizmus. TODESARTEN (HAIÁLNEMEK) címmel regényciklust tervez. Ennek első, befejezetlen darabja a FALL FRANZA (A FRANZA-ESET). Egy hírneves bécsi pszichológusprofesszor úgy teszi tönkre a feleségét, hogy folyamatos analízisnek veti alá, a vele végzett kísérleteket leírja, vagyis esetet csinál Franciskából (Franzából). Az asszony megszökik tőle, és öccsével, akit gyermek-kora óta nagyon szeret, elutazik. Az út során világosodik meg előtte, mi is történt vele. „Ausztráliában a bennszülötteket nem irtják ki, mégis kihalnak, és klinikai vizsgálatokkal nem lehet organikus okokat kimutatni – mondja Franciska. – Az ok a pápuák halálos kétségbeesése, egyfajta öngyilkosság, mert azt hiszik, hogy a fehérek mágikus úton hatalmukba kerítették a javaikat. [...] Ő vette el a javaimat, a nevetésemel, gyengédségemet, életkedvemet [...] ragyogásomat. [...] Mért tesz ilyet valaki, nem értem, de azt sem értem, mért vették el a fehérek a feketék javait, nemcsak a gyémántot, a kókuszdiót [...] hanem a békét is, amiben a javak szaporodnak, és az egészséget, ami nélkül nem lehet élni; vagy összetartoznak a föld javai a másféle javakkal? [...] Én sem élhetek, mert övé lettek a javaim; azt hiszem [...] én pápua vagyok.”

1971-ben megjelent nagy regénye, a MALINA is a zátonyra futott szerelemről szól. Hasonlóan Max Frisch 1964-ben írt regényéhez, ebben sincs időrendben elrendezett történet. Egy női Én beszél, bemutatva saját lelki pusztulását. Ez az Én eksztatikusan szeret, alkalmazkodik, kiszolgál, és ő az, akit elhagynak. Szerelmének tárgya, Iván, a kétgyermekes családapa, két lábbal áll a földön. Nem érti a nők furcsa világát, nem is érdekli. Egy másik férfi, Malina, aki nem más, mint az Én józan alteregója, segíti élni az elbeszélőt, vele van az utolsó percig, ám azzal, hogy világossá teszi előtte: így nem lehet élni, a halálba viszi. – És ez – teszi le a tollat regénye végén az író – „gyilkosság volt”.

Ingeborg Bachmann

SÓ ÉS KENYÉR

Előreküldi hát a szél a síneket,
döcögünk lassú vonatokon,
és belakjuk majd e szigeteket,
bizalomért bizalmat.

Legöregebb barátom kezébe teszem le
hivatalomat. Sötét házamban
most az esőember a gazda, adósság-
könyvemben kiegészíti ritkuló
ittléteimkor megkezdett vonalaimat.

Te, lázfehér ornátusodban,
fogadod a száműzötteket, és kitepsz
egy tüskét a kaktuszok húsából,
a kábulat jelét, s mi tehetetlen
megadjuk neki magunkat.

Tudjuk,
fogyai leszünk a kontinensnek,
elszenvedjük bántságait újra,
és az igazság árapálya
nem ritkul ezután sem.

Gyér fényben alszik
a koponya a sziklafalban,
sötét kőzetben karomban
függ a karom, s behegedtek
a vulkán ibolyakékjén a stigmák.